

CZIPIA ZSUZSANNA REBEKA*

Az 1950-es évek kihallgatási technikái és az azt befolyásoló tényezők

I. A magyar büntetőjog az 1950-es években

A büntető igazságszolgáltatás a felszabadulás után jelentős változáson ment keresztül, amely első fontos mérföldköve az 1949. évi XX. törvénybe foglalt Alkotmány volt.

1951. január 1-jén hatályba lépett a büntetőtörvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény (továbbiakban: Bt.), amely szovjet jogelveket kodifikált.

A Bt. hatályon kívül helyezte az 1878. évi V. törvény (Btk.) büntettekről és vétségekről szóló Általános Részt és ezek egységesítését végezte el oly módon, hogy büntettként rendelt büntetni minden olyan magatartást, amelyre a büntetőtörvény – feltéve, hogy a cselekmény nem kihágást valósít meg, amelyre általános érvénnyel az 1951. évi 35. tvr. rendelkezései vonatkoztak – büntetőjogi büntetés kiszabását rendeli.¹

A Bt. rendelkezései szerint a bűncselekmény tehát nem elsősorban a jogellenes cselekmény volt, hanem az a társadalomra veszélyes cselekmény, amelyre a törvény büntetés kiszabását rendelte. A büntetési rendszerben megtalálható volt a halálbüntetés, a börtön, a pénzbüntetés, az elkobzás és vagyoneklobzás, a közügyektől eltiltás, a foglalkozástól eltiltás és a kiutasítás.

Az abban az időszakban hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítását az Igazságügyi Minisztérium 1952-ben foglalta össze BHÖ néven. A gyak-

ran alkalmazott tényállások között szerepelt például a termelőszövetkezeti csoport (tszcs.) elleni izgatás, népi demokratikus államrend elleni izgatás, tiltott határátlépés, közellátás veszélyeztetésének büntette.

Az ítélezés elvi irányítása az Igazságügyi Minisztérium kezében volt, a tárgyalótermi munkába beleavatkozott a párt, az ítélezési gyakorlatot pedig gyakran az Államvédelmi Hatóság (továbbiakban: ÁVH) alakította. 1949-től kezdve – szovjet mintára – ülnökbíráskodást vezettek be a büntetőügyekben, ahol a politikai szempontok szerint ki-

választott, nem jogvégzett személyek a bírakkal azonos jogokkal rendelkeztek.²

A Magyar Népköztársaság Alkotmánya értelmében „A Magyar Népköztársaságban az igazságszolgáltatást a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága, a felsőbbbíróságok, a megyei bíróságok és a járásbíróságok gyakorolják.”³

A felsőbbbíróságokat (ítélőtáblákat) alig egy éves működésüket követően azonban megszüntették, így az ítélezés lényegében három fórumon folyt: a járásbíróságok, a megyei bíróságok, valamint a Legfelsőbb Bíróság előtt.

A Büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény (továbbiakban: Bp.) szerint a büntetőeljárás három fő szakaszból állt: a nyomozási, az elsőfokú bírósági és a másodfokú bírósági eljárásból. Az előkészítés egyetlen formája a nyomozás lett, amelyet az alább ismertetett ügyekben az ÁVH végzett.⁴

Az ÁVH a magyarországi kommunista pártállami diktatúra részben titkosan működő államvédelmi szervezete volt, melynek elsődleges feladata a rendszer ellenfeleinek üldözése volt. A magyar társadalomról az ÁVH-nak több mint negyvenezer bizalmi ember (besúgó) szállította az információkat, s a szerv a magyar társadalom több mint 60%-át tartotta megfigyelés alatt.

A Bp. 1952. január 1-jén lépett hatályba és alapelveiben sok tekintetben átvette a korábban alkalmazott 1896. évi XXXIII. törvény alapelveit. Az eljárásjogi alapelvek között szerepelt a törvény előtti egyenlőség, mely azonban csupán névleg létezett, hiszen a gyakorlatban nyílt jogegyenlőtlenség, a bünteteskiszabásnál osztálykategóriák szerinti tipizálás volt megfigyelhető.⁵ A „rossz osztályhelyzet” felülírt mindent, az ár-

* Debreceni Járásbíróság bírósági titkára, az Országos Bírósági Hivatalba beosztott titkár

¹ Szabóné Nagy T.: A szocialista büntető igazságszolgáltatás egységesítése és differenciálása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974., 35–36. o.

² www.gepeskonyv.btk.elte.hu

³ 1949. évi XX. törvény 36. § (1) bekezdése

⁴ Szabóné Nagy T. (1974.): i. m., 40–41. o.

⁵ Kahler F.: A kommunizmus hosszú árnyéka. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012., 14. o.

tatlanság vélelmétől kezdve a kegyelmi eljárások lefolytatásáig. A büntetőjog alapja lényegében az osztályszempontú bíraskodás volt, mely a nyomozati iratokban is tetten érhető volt, hiszen az osztályellenségeket nem egyenlő jogú állampolgárként ítélték meg⁶. A különféle kérdések éppen az osztályhelyzet megállapításának, illetve a szociális származásnak, a hatalom szempontjából való megítélésnek a kiderítésére szolgáltak.

Az ítéletekben a „jó” vagy a „rossz” osztályhelyzet nyíltan szerepelt akár bűnösségi vélelemként is, így a kulák (nagygazda) bármilyen tevékenysége államellenes célzatúnak számított.

A társas bíraskodás elve formálisan létezett ugyan, de az ülnökbíraskodás 1949. évi bevezetésével nyíltan befolyásolták a napi ítélezési munkát a bírósági tanácsokban tevékenykedők. Az ülnökök gyakorlatilag a dolgozó osztályokat képviselő személyek voltak, akik természetes életfelfogásukkal, „sok élettapasztalatukkal és egészséges igazságérzetükkel” mozdították elő a bíróság munkáját⁷.

Kiemelést érdemlő alapelv volt az '50-es évek büntetőeljárásában a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve. A Bp. 4. § (1) bekezdése értelmében „a büntető eljárás során eljáró hatóság alakszerű bizonyítási szabályokhoz, a bizonyítás meghatározott módjához, vagy meghatározott bizonyítási eszközök alkalmazásához nincs kötve és szabadon felhasználhat minden bizonyítékot, amely a tényállás kiderítéséhez alkalmas lehet.” Ugyanezen paragrafus (2) bekezdése szerint „a terhelt beismerése egymagában egyéb bizonyítási eszközök alkalmazását feleslegessé nem teszi.” A gyakorlatban azonban a szabad mérlegelés elve a bizonyítékok vádcentrikus válogatásával torzult, hiszen arra irányuló törekvés volt általánosságban tetten érhető, hogy „a vád az ítéletben megállapíttassék”⁸.

A nyilvánosság egyre inkább kiszorult a tárgyalótermekből, a zárt ajtók mögött folytatott tárgyalások általánossá váltak. Az ítéletek indokolásai az '50-es években semmitmondóak, jórészt sablonosak voltak és ideológiai „szóáradattal” helyettesítették mindazt, amely az ügy érdemében hiányt mutatott⁹.

Az eljárások során tehát gyakorlatilag a jogszabályban foglaltakkal ellentétben alapelvvé vált, hogy a bizonyításhoz elegendő a vádlott beismerő vallomása, mely érdekében a vádlott megtörése egyes esetekben kulcsfontosságú volt. Lényegében nem a vádnak kellett bizonyítania a bűnösséget, hanem a védelemnek az ártatlanságot, azaz a terheltet nem illette meg az ártatlanság vélelme. A bizonyítékok szabad mérlegelése helyett érvényesülő szabad válogatás elve a védelem elvét merő formalitássá alakította¹⁰.

II. Kérdéstípusok a meghallgatás során

A rendőrségi kihallgatás bizonyos szempontból kényszerhelyzetben lefolytatott kommunikáció, hiszen nagyon ritkán fordul elő, hogy a terhelt önként beszél a rendőrségre és minden befolyástól mentesen tesz vallomást. Így a kihallgatásnak a kommunikációt elősegítőnek kell lennie, tehát az ideális nyomozónak jól kell tudni hallgatni és jó időben, jó kérdéseket kell tudnia feltenni. A kihallgatás végeredményét rendkívül sok tényező tudja befolyásolni, így az életkor, a stílus, a beszéd, a tapasztalat, az intelligencia, a kihallgatás időtartama vagy helye¹¹.

A kihallgatás folyamatában meghatározó szerepet játszanak a kérdezés különböző módjai, hiszen azok a vallomás egészét befolyásolhatják.

A kérdéseket az alábbi típusokra lehet osztani¹².

1. Zárt kérdések

Ezeknek a kérdéstípusoknak nagy lehet a szuggesztív tartalma, éppen ezért szó szerint kell jegyzőkönyvezni. A zárt kérdések azt szignalizálják, hogy a kérdést feltevő, megfogalmazó teljes mélységében ismeri, illetve ismerni véli a tényállást. Ez a hangsúlyozott „beavatottság” egyfajta elvárást tükröz, amely szinte lebénítja az ügyfelet és lehetetlenné teszi számára, hogy a saját szemszögéből is vázolja a problémát. Ilyen az eldöntendő és a választó kérdés is.

2. Eldöntendő kérdés

A kérdező a felelettől várja a feltételezése megerősítését vagy elvetését, tehát lényegében a válaszoló állító vagy tagadó feleletet adhat rá. E típusnak nagy lehet a szuggesztív tartalma és hatása, éppen ezért a kihallgatás során nélkülözhetetlen a kérdés szó szerinti jegyzőkönyvezése. Ilyen kérdés volt például: „A mai kihallgatáson az igazságnak megfelelően tette meg a vallomását?”¹³ vagy amikor a vizsgálótiszt a gyanúsított kihallgatás során azt a kérdést tette fel, hogy „Olvasta-e Ön a föld felajánlásáról szóló véghatározatot?”, vagy azt, hogy „Külföldön vannak-e rokonai?”¹⁴.

3. Választó kérdés

Lényegében egyfajta eldöntendő kérdés, azonban itt a vallomástevőnek egy feleletet kell kiválasztania az előre megadottak közül. A kérdések ezen típusa kettős veszélyt hordoz magában: eleve befolyásolja a kikérdezett személyt, valamint nagy eséllyel elvész

⁶ Kahler F.: Joghatal Magyarországon 1945–1989. Zrínyi Kiadó, 1993., 147–148. o.

⁷ Kahler F. (2012.), i. m., 293–294. o.

⁸ Kahler F. (1993.), i. m., 156. o.

⁹ Kahler F. (2012.), i. m., 294. o.

¹⁰ Kahler F. (1993.), i. m., 58. o.

¹¹ Kardon L.: Kihallgatástechnikai módszerek, amelyek az emberi magatartásra, viselkedésre alapoznak, 21. o.

¹² Elek B.: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2008., 147–156. o.

¹³ B.0034/1954. számú ügy

¹⁴ B.0012/1954. számú ügy

miatta a valóságos emlékkép. Ilyen például, hogy a hétfőn vagy szerdán volt-e a tszcs. taggyűlés?

4. Kiegészítendő kérdés

Ez esetben a kihallgatott személy komplexen nyilatkozik egy adott tényállásról, amelyet szabadon fogalmaz meg. Emellett a kérdező szuggesztíómentesen, korlátok nélkül, kérdő névmással és határozószóval érdeklődik valami iránt, amit nem tud. Az egyik ügyben, miután a gyanúsított részletesen elmondta azt, hogy ő úgy tudta, hogy a föld, amelyen munkálatokat végez, az nem a tszcs., hanem az ő tulajdona a vizsgáló a következő kérdést tette fel: „Kitől érdeklődött ön, hogy ezt a földet művelésbe veheti?”¹⁵

5. Nyitott kérdések

Jellemző tulajdonsága, hogy szerepel benne a miért, mi, milyen, mit, hogyan kérdőszó egyike. A nyitott kérdések teret hagynak a válaszadó számára az önálló, egész szöveggel való válaszadásra, a leírásra. A kihallgatások során előnyös, mivel a felelet nincs korlátok közé szorítva. Így például a B.0034/1954. számú ügyben feltett nyitott kérdés: „Milyen tevékenységet fejtett ki a tszcs.-ben?” Megjegyzendő azonban, hogy az 1950-es években még ezeket a nyitott és a kihallgatás során javasolt kérdéseket is a manipulációra használták, mivel a gyanúsított beszélgetésével arra törekedtek, hogy egy-egy szót kiragadjanak a vallomásból, majd csak arra fókuszálva befolyásoló kérdéseket tegyenek fel számára.

Egyebekben a mai időszerű kérdéstechnikák között ez a legmegfelelőbb kérdéstípus.

6. Rávezető vagy szuggesztív kérdés

Olyan kérdés, amely kijelöli azt a választ, amit adni kell, amit a kérdező elvár. Éppen ezért gyakran helytelen válaszhoz vezet, hiszen a vallomástevő gyakran nem azt feleli, amit tud, hanem azt, amit a kérdező sugall számára. Szuggesztívnek hangzanak ugyanakkor a kérdő hangsúllyal tett kijelentések is, amelyek grammatikailag ugyan kijelentések, csak a hangsúlyozás által válnak kérdéssé. Befolyásoló hatása van továbbá a feltételező (Friss volt-e a sebhely a férfi arcán?), várakozó vagy elváró kérdéseknek (Ügye be volt kötözve a támadója jobb keze?) is. Ilyen kérdésből az általam vizsgált ügyekben számtalan volt, így például: „Ezek szerint mindenki hazudik csak ön nem?”¹⁶ vagy „Ön szerint nem bomlasztó munka, ha a tagság előtt azt hangoztatja, hogy a szövetkezet nem életképes?”¹⁷

7. Retorikai kérdések

A formáját tekintve kérdő mondat, azonban a kérdésfunkció ez esetben csorbult, hiszen érzelmileg tiltott közlés, felháborodás, tiltakozás, magyarázat lesz belőle. Így például „Ne hazudozzon itt össze vissza,

hiszen maga volt az első, aki a kilépési nyilatkozatot beadta, sőt még másoknak is megírta a kilépési nyilatkozatot?”¹⁸

8. Terelő kérdések

A kihallgatást egy meghatározott irányba terelik anélkül, hogy a válaszok a tényállás bizonyítását tartalmazzák. Ennek alkalmazása akkor lehet indokolt, ha például a vallomástevő jelentősen elkanyarodik az eredeti tényállástól.

9. Tesztkérdés

A kontrollkérdés csoportjához tartozik, amellyel a valóságot, a szuggesztíóra való hajlamosságot és a vallomás alaposságát lehet felülvizsgálni. Ezzel az ellenőrző kérdéssel fel lehet tární a válaszadó személyes beállítottságát és az esetleges előítéleteit, ezzel lehet tesztelni, hogy például a távolságot, az időtartamot, a sebességet meg tudja-e saccolni.

10. Fogós kérdés

Az összezavarásra, a logikai tévedés előkészítésére irányuló kérdéstípus, amellyel a terhelt valótlán állításának a leleplezése a cél. Sokszor megalapozatlan következtetést eredményez. Ilyen kérdés volt például az, amikor a vizsgálótiszt – azt követően, hogy a gyanúsított következetesen tagadta a tszcs. elleni izgatás büntetést – megkérdezte, hogy „Ön a tszcs. tagsága közül név szerint kiket beszélt rá a tszcs.-ből való kilépésre és milyen szándékból tette azt?”¹⁹ (A gyanúsított egyébként ezt követően is csak azt a választ adta, hogy nem beszélt rá senkit.)

11. Szelektív kérdezés

Ez esetben a kihallgatás csupán egy vagy néhány kérdés köré szerveződik és egyéb témával kapcsolatosan nem hangzik el kérdés. A többször említett, szakvakkal megnevezett események az ember emlékezetében – akár hamisan reprodukálva is, de – rendkívül stabilan megmaradnak. A bírósági eljárásban tilos olyan kérdést feltenni, ami nem az ügyre tartozik, ugyanakkor a nyomozás során ilyen tiltó szabályt az eljárási törvény nem tartalmaz. Az ÁVH meghallgatásai során sokszor előfordult, hogy a tényleges bűncselekménytől függetlenül csak a gyanúsított rokoni, baráti kapcsolatairól kérdeztek úgy, hogy csak e köré a téma köré szerveződött a meghallgatás.

12. Ellenőrző kérdések

Olyan tényekre, körülményekre irányuló kérdések, amelyek a kihallgatott szempontjából bizonyos jelentőséggel bírnak. Ezek a kérdések rendszerint a tényállás tárgyával közvetlen kapcsolatban nincsenek, de szükségesek a kihallgatandó vallomásának ellenőrzéséhez és értékeléséhez.

¹⁵ B.0012/1954. számú ügy

¹⁶ B.0030/1954. számú ügy

¹⁷ B.0030/1954. számú ügy

¹⁸ B.0030/1954. számú ügy

¹⁹ B.0040/1954. számú ügy

13. Következtetésre irányuló kérdések

Ez esetben bizonyos tények tudatában a kérdező úgy teszi fel a kérdést, hogy a válaszban a kihallgatott kifejtse a következtetéseit. Például „Hogyan szerzett tudomást bizonyos személyek kilépési nyilatkozatáról?”²⁰

Akármilyen típusú kérdést tesz fel a kihallgatást végző, a kérdéshalmazsal, azaz az egymás után feltevésekkel szinte lerohanja a kihallgatott személyt, aki a szempontok sokasága miatt nem képes válaszolni vagy azokat meg sem tudja jegyezni. Azért sem megfelelő technika ez, mert feleslegesen, akár az ismétlés által befolyásolásra alkalmas módon újra és újra fel kell tenni ezeket a kérdéseket.

A kérdéshalmazra példa a B.0034/1954. számú ügy, amikor a kihallgatást végző személy az alábbiakat mondta: „Ön most sem őszinte! Úgy látom, hogy gondolkodásra van szüksége. Így tehát most felvetek egy pár kérdést, amelyeken ajánlom, hogy gondolkozzon”. Ezt követően három kérdést kapott a gyanúsított.

III. Vallomás befolyásolása az 1950-es években

A közhatalom erejével felruházott bíró az ítéltével igazságot szolgáltat. Ehhez háromirányú tevékenység hárul a bíróra: megállapítani, hogy mi történt (a tényállás megállapítása), megállapítani, hogy a tényállásban szereplő cselekmény bűncselekmény-e és ha igen, ki a felelős érte (bűnösség kérdése), illetve a bűnös büntetésének kiszabása.

A történelem folyamán azonban zajlottak olyan büntetőeljárások, amelyek célja nem a valós tényállás felderítése és az igazságos büntetés kiszabása volt. A XX. század derekán százezres számban jelentek meg a lakosság tömegét érintő perek, amelyek a civil társadalom teljes szétrombolására irányultak és elsősorban az önálló egzisztencia feladására, a kommunista világrend által kijelölt formációkhoz való igazodásra kényszerítette a társadalmat. Gyakori volt a demokratikus államrend elleni izgatás büntetése, a termelőszövetkezeti csoport elleni izgatás büntetése, vagy a közellátás veszélyeztetésének büntetése miatti büntetőeljárás.

B.0012/1954: N. G. L. vádlott, termelőszövetkezeti csoport elleni izgatás büntetése

1954 márciusában előzetes letartóztatásba helyezte a BM Hajdú-Bihar Megyei Főosztály Vizsgálati Osztálya N. G. L. 41 éves, magyar állampolgár, magyar nemzetiségű, pártunkívüli kulákot, aki Biharnagybajom

községben a „December 21.” termelőszövetkezeti csoport tagságát megakadályozta abban, hogy a termelőszövetkezet tulajdonában lévő gyümölcsös kertben mezőgazdasági munkálatokat végezzenek, mivel állítása szerint az az ő földje és ezt a telekkönyvi bejegyzések is igazolják. Az előzetes letartóztatásról rendelkező határozat szerint a terhelt bűnös tevékenységét tanúvallomások és egyéb anyagok bizonyították.

Az ügyben négy tanút – többek között a tszcs. elnökét, valamint a szóban forgó termőföld tagosítással érintett tagját – hallgatott meg az Államvédelmi Hatóság, akik mindannyian érdektelennek vallották magukat. A jegyzőkönyve szerint a tanú törvényes figyelmeztetése minden esetben megtörtént. Ugyanakkor a szigorúan titkos jegyzőkönyvek egyike sem tartalmazza sem a figyelmeztetés szövegét, sem legalább a jogszabályhely megjelölését. A jegyzőkönyvek továbbá egy esetben sem tartalmaznak kérdésfeltevést, így azokból úgy tűnik, mintha valamennyi tanú összefüggően, saját szavaival, kérdések nélkül adná elő a történeteket. A tanúmeghallgatási jegyzőkönyveket vizsgálva szembetűnő az is, hogy egyikben sem szerepel az ügy megjelölése, így arra sem lehet következtetni, hogy milyen előzmények után kezdték meg a tanúk a vallomástételt.

A tanúvallomások közül kiemelést érdemel a tszcs. elnökének azon kijelentése, miszerint a tszcs. tagok közül sokan fordultak hozzá panasszal, mivel a kulákok a területeiket vissza akarják szerezni és a tszcs. tagokat el akarják távolítani. Ezzel – állítása szerint – „a hangulat is meg volt zavarva a tagság között”.

A gyanúsítottat az Államvédelmi Hatóság vizsgálója több alkalommal hallgatta ki. Első kihallgatása 1954. március 18. napján történt, majd azt követően még öt alkalommal. Az első kihallgatása alkalmával egyetlen kérdés sem szerepelt a jegyzőkönyvben, a terhelt összefüggően adta elő a történeteket, miszerint 1952-ben 22 kh. földjét a tagosító bizottság „igénybe vette” és a „December 21” tszcs.-nek adta át. A tsz. vezetősége ezeket a földeket háztáji gazdálkodásként kiosztotta tszcs. tagok részére. A gyanúsított beismerte, hogy 1954. március első felében kiment a „December 21” tszcs. gyümölcsös területére és a volt gyümölcsös kertjében mezőgazdasági munkálatokat végzett. Elismerte továbbá, hogy azt mondta, hogy a kert az övé és hazaküldte a területén dolgozókat. A terhelt az eljárás során azzal védekezett, hogy azért akarta „visszafoglalni” a gyümölcsöst, mert az telekkönyvileg az övé volt.

Kihallgatásai során – a szigorúan titkos jegyzőkönyvek tanúsága szerint – jogaira és kötelezettségeire egy alkalommal sem volt figyelmeztetve, azonban esetenként a jegyzőkönyvben szerepelt, hogy „Mielőtt kihallgatását megkezdeném, figyelmeztetem az őszinte vallomás megtételére, amellyel saját helyzetén könnyít.”

A gyanúsított meghallgatásáról szóló jegyzőkönyvekben található olyan kijelentés is, hogy a vizsgáló nem fogadta el a vallomást, mert „az nem volt őszinte”. Ekkor a kihallgatást végző felhívta a gyanúsított figyelmét, hogy „Ismétlen figyelmeztetem, hogy a feltett

²⁰ B.0034/1954. számú ügy

kérdésekre őszinte vallomást tegyen!”, vagy arra, hogy „Újra figyelmeztetem, hogy a feltett kérdésekre őszinte vallomást tegyen, mert ellenkező esetben a saját helyzetét súlyosbítja”.

A jegyzőkönyvekben a kihallgatás megkezdésének és lezárásának időpontja (óra, perc) nem szerepel, a lezárását csupán az jelzi, hogy „a kihallgatás ideiglenesen megszakítva”.

A kihallgatási jegyzőkönyvekben szereplő kérdések felépítésüket tekintve az alábbiak szerint foglalhatóak össze: a második kihallgatásakor a gyanúsítotthoz intézett kérdések a családi állapotáról és származásáról szóltak. A konkrét ügyre vonatkozóan – amely miatt előzetes letartóztatásban volt – csupán a harmadik kihallgatása alkalmával kapott kérdéseket. A negyedik, ötödik és hatodik kihallgatása már csak a közvetlen környezetében lévő osztályidegen és ellenséges személyek tevékenységéről, kijelentéseiről, szervezkedéseiről szólt.

A nyomozás lezárását követően az ügyészség termelőszoövetkezet elleni izgatás büntette miatt emelt vádat, majd a Debreceni Járásbíróság zárt tárgyalást tartott az ügyben. A tárgyalási jegyzőkönyv tanúsága szerint a meghallgatás a vádlott személyi adatainak rögzítésével kezdődött, majd előadta, hogy a vádat megértette, azonban bűnösnek nem érzi magát. A vádlott a vallomását összefüggően adta elő, mely szerint kuláknak nem érzi magát, ez álláspontja szerint igazságtalan minősítés, valamint hangsúlyozta, hogy tényként kezelte azt, hogy a gyümölcsös telekkönyvileg még mindig a nevében van.

A tárgyalási jegyzőkönyv sem a bíró, sem az ügyész kérdéseit nem tartalmazta, csupán azt, hogy az elnök vagy az ügyész kérdésére a vádlott mit adott elő.

A következő tárgyalási napon három tanú meghallgatása külön-külön történt, a törvényes figyelmeztetésük kapcsán a jegyzőkönyv csupán egy mondatot tartalmaz: a tanúk a törvényes figyelmeztetés után a tárgyalótermet elhagyják. Ugyanakkor az nem derült ki, hogy ez a figyelmeztetés pontosan mire terjed ki és az sem, hogy a tanúk megértették-e azt.

Az ügyben született ítélet szerint a bíróság a terheltet termelőszoövetkezet elleni büntetben találta bűnösnek és jogerősen 10 hónap börtönbüntetésre, 500 forint pénzbüntetésre, továbbá 500 forint értékű ingó vagyonának elkobzására és 5 év közügyektől eltiltásra ítélte.

B.0034/1954: M. M. vádlott, termelőszoövetkezeti csoport elleni izgatás büntette

1954. június 24. napján került előzetes letartóztatásba M. M. magyar állampolgár és nemzetiségű, a „Bellegelő Újvilág” tszcs. tagja (kulák), ugyanis a Belügyminisztérium Megyei Főosztálya olyan anyagokkal rendelkezett, miszerint a terhelt állandóan izgatott és lázított a tszcs. ellen, mivel többeket zaklatott azzal,

hogy lépjenek ki a tsz-ből, illetve maga el is készítette a kilépési nyilatkozatát és azt többek előtt fel is olvasta.

A terheltet az Államvédelmi Hatóság „szigorúan titkos” jegyzőkönyveinek tanúsága szerint négy alkalommal hallgatta ki. Jogaira és kötelezettségeire egyetlen esetben sem figyelmeztette a kihallgatást végző személy, illetve az sem derült ki, hogy a kihallgatásra pontosan hol és az adott nap mely szakában (óra, perc) került sor.

Az első gyanúsított ki hallgatás során a vizsgáló első mondata az volt, hogy „Mielőtt a kihallgatását megkezdéném, figyelmeztetem, hogy nem megfelelő vallomásával az ügyét súlyosbítja”. Ezt követően a meghallgatás során több alkalommal figyelmeztette a gyanúsítottat: „Úgy látom, hogy ön hazugságával akarja eltagadni a tevékenységét, s egyben figyelmeztetem, hogy nem megfelelő vallomásával, tagadásával ügyét súlyosbítja.” „Úgy látszik, hogy Önnek nem használ a többszöri figyelmeztetés!”.

A bűnösség vélelmének ékes példája is rögzítésre került a szigorúan titkos jegyzőkönyvben:

Vizsgáló: „Ön mit gondol, miért lett őrizetbe véve?”

Gyanúsított: „Pontos választ adni a kérdésre nem tudok. Elgondolásom szerint valami tévedés van.”

Vizsgáló: „Miből kifolyólag gondolt Ön tévedésre?”

Gyanúsított: „Én onnat gondolom a tévedést, mert nem cselekedtem olyat, ami törvényellenes lenne.”

Vizsgáló: „Igen ön azt mondja jelenleg, hogy nem cselekedett olyat, ami törvényellenes lenne. Ezt azonban be is kell bizonyítani”.

Ezt követően a vizsgáló több olyan kérdést tett fel, amelyek szuggesztívek, félelemkeltőek voltak. Így például: „Miért nem tud mást vallani, talán fél és nem akar őszinte lenni?” „Majd gondolkozni fog azon, hogy milyen káros a hazug vallomás”, „Ön most sem őszinte, úgy látom, hogy gondolkodásra van szüksége”. A gyanúsított első és második kihallgatása alkalmával is tagadta, hogy izgatott, lázított volna a tszcs. ellen.

A harmadik alkalommal a terhelt „maga kérte” a kihallgatását, mely során a vizsgáló szintén figyelmeztette, hogy hazugságával az ügyét súlyosítja. Ezt – a „szigorúan titkos” jegyzőkönyv tanúsága szerint – követően M. M. gyanúsított előadta, hogy a figyelmeztést megértette és elismerte, hogy ellenséges tevékenységét hazug vallomással próbálta titkolni. Elismerete, hogy olyan magatartást tanúsított és olyan kijelentései voltak, amellyel izgatta és lázította munkás felebarátait, kijelentéseivel pedig veszélyeztette a tszcs. megszilárdulását. Olyan körülményeket is előadott, amelyekre a kérdés nem is irányult.

Az első és a harmadik meghallgatás között egy nap sem telt el, ugyanakkor az első kihallgatás napján történt szembesítés során még következetesen tagadta a gyanúsított az ellene felhozott körülményeket. Egy nap alatt tehát a korábbi „tévedésből vagyok itt” álláspontból részletes beismerő vallomást formált az ÁVH vizsgálóinak módszere. Ráadásul a gyanúsított ki hallgatásában élete majd minden bűnét bevallotta. A vizsgáló jegyzőkönyvben jegyezte meg: „Úgy látom, hogy

ön valóban meggondolta azt, hogy hazugságaival célját úgysem éri el és kezd őszinte lenni”.

A negyedik kihallgatása során M. M. gyanúsított azon kérdésre, miszerint védekezésére mit kíván előadni, azt felelte, hogy „védekezésemre nem kívánok előadni semmit, mivel az előzetes letartóztatásom után kihallgatásaim során ébredtem rá arra, hogy az én tevékenységem nem a tszcs. megszilárdítására, hanem annak feloszlására irányult”.

Az ÁVH az eljárás során három érdektelen tanút hallgatott meg, akik „törvényes figyelmeztetés után” adták elő kérdés nélküli, összefüggően megfogalmazott terhelő vallomásaikat és a gyanúsítottat mindannyian „ellenségnek”, „kétszínű kuláknak” vallották.

Az iratok között M. M. gyanúsított a Debreceni Járási Ügyészség előtt – jegyzőkönyvbe foglalva és saját kezű aláírásával ellátva – előadta, hogy „*az ÁVH-nál az ÁVH tiszt elvtársak részéről kifogástalan bánásmódban részesültem, nem bántalmaztak, vallomásomat kényszer nélkül tettem meg. A vallomásaim megfelelnek a valóságnak, azon változtatni nem kívánok. Azt szeretném még elmondani, hogy cselekményemet megbántam*” és kérte, hogy különösen legyenek figyelemmel családi és egészségügyi helyzetére. A jegyzőkönyvben az általam kiemelt szövegrész arra utal, hogy a gyanúsított egy előre megírt sablont egészített ki, írt alá.

Mindez azt támasztja alá, hogy a kényszer, fenyegetés nélküli, befolyásmentes vallomás látszatát fent szertették volna tartani.

A nyomozás lezárását követően az ügyészség termelőszövetkezeti csoport elleni izgatás büntette miatt emelt vádat, majd a Debreceni Járásbíróság tárgyalást tartott az ügyben. A tárgyalási jegyzőkönyv tanúsága szerint a meghallgatás a vádlott személyi adatainak rögzítésével kezdődött, majd előadta, hogy a vádat megértette, bűnösnek érzi magát. A vádlott a vallomását összefüggően adta elő, majd a tanúk meghallgatása következett. A tárgyalásról felvett jegyzőkönyv egyetlen kérdést sem tartalmaz, még azt sem, hogy „az elnök kérdésére” vagy „az ügyész kérdésére”. Ezek szerint ezen a tárgyaláson sem a bíróság sem az ügyészség nem kérdezett semmit, a vádlott és a tanúk maguktól adták elő a történeteket.

Az ügyben ezt követően a bizonyítás kiegészítésére került sor, mely során a bíróság elrendelte a vádlott elmeállapotának megvizsgálását egy törvényszéki orvossal és egy elmeorvossal, melynek eredményeként az nyert megállapítást, hogy a vádlott nem elmebeteg, a bűncselekmény társadalomra veszélyességének felismerésében képessége nem volt korlátozott.

A Debreceni Járásbíróság ezt követően nyilvános tárgyaláson hat hónap börtönbüntetésre ítélte a terheltet, mely ellen az ügyész fellebbezést jelentett be. A megyei bíróság az „elsőbíróság” ítéletét hatályon kívül helyezte és az elsőbíróságot új tárgyalásra és új határozathozatalra utasította, mivel álláspontja szerint súlyosabb büntetési mérték felel meg az anyagi jognak.

A Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban, ahol az ügy iratanyagát őrzik, az új eljárás iratai nem voltak fellelhetőek.

B.0030/1954: D. L. vádlott, termelőszövetkezeti csoport elleni izgatás, társadalmi tulajdon károsítás, és társadalmi tulajdon elleni sikkasztás büntette

Jelen ügyben a tényállás szerint a terhelt termelőszövetkezet létesítéséhez fogott, melyben először csupán mint tag dolgozott, majd a vezetőségben is helyet kapott. Ugyanakkor agresszív viselkedése miatt a vezetőségből titkos szavazás útján kizárták, ezért a tszcs. vezetősége ellen fordította tevékenységét, illetve a tagok között azt híresztelte, hogy a tszcs. nem életképes és hogy fel kellene oszlatni, melynek érdekében kilépési nyilatkozatokat osztogatott. A tényállás szerint továbbá a terhelt tanyáján lévő, de a csoport tulajdonát képező tehenek után kifejt tejet lefőltözte és úgy küldte el a tejgyűjtőbe. Esetenként az általa lefejt tejet olyan hanyagul kezelte, hogy az megromlott, illetve az általa földelt répa majdnem teljes egészében megfagyott. Fentiek alapján az látszott megállapíthatónak, hogy a szövetkezetet a terhelt azért hívta életre, hogy az adó- és egyéb terhektől megszabaduljon, azonban a vezetőségből való kizárása után, amikor dolgoznia kellett volna, bosszúból károsította meg a csoportot.

A nyomozati iratokban szereplő „szigorúan titkos” jegyzőkönyvek szerint a gyanúsítottat – előzetes letartóztatása után – kevesebb, mint egy hónap alatt 16 alkalommal hallgatta meg az ÁVH. A korábban ismertett ügyekhez hasonlóan kihallgatásai során jogaira és kötelezettségeire egy alkalommal sem volt figyelmeztetve, az csupán az alábbi mondatokban merült ki: „Még mielőtt részletes kihallgatását megkezdem, figyelmeztetem, hogy saját érdekében a kérdésekre a legőszintébb vallomást tegye meg... csak így enyhít a sorsán.” Volt, hogy a figyelmeztetés egyenesen azt tartalmazta, hogy a gyanúsított tegyen beismerő vallomást, illetve ezenfelül „ne igyekezzen magát ártatlannak feltüntetni, mert azzal úgy sem ér el semmit, csak súlyosbítja helyzetét.”

A figyelmeztetés egy esetben így hangzott: „Figyelmeztetem, hogy vallomását őszintén tegye meg a meggyőződése alapján, mert az általa elmondott dolgok amennyiben bizonyítani nem tudja rágalmozás, amely szerint büntetés jár”.

Számos szuggesztív, befolyásoló kérdés, kijelentés is elhangzott az ÁVH vizsgálója részéről, amikor a gyanúsított tagadta, hogy kilépési nyilatkozatot adott más tagoknak és rábeszélte őket a kilépésre: „vallomása nem fedi a valóságot”, „ezek szerint mindenki hazudik csak ön nem”, „ne hazudozzon itt össze-vissza”.

Az egyik kihallgatás alkalmával – amikor D. L. gyanúsított még mindig következetesen tagadta azt, hogy a tszcs. feloszlására irányuló kérvény megírására önként vállalkozott és azt több taggal is megpróbálta aláíratni – a vizsgáló két, a gyanúsított ellen tett tanúvallomási jegyzőkönyvet is bemutatott részére. Ezt követően kérte D. L. gyanúsítottat, hogy tegye meg

vallomását a két tanúvallomási jegyzőkönyvvel kapcsolatban, de úgy, hogy „ne igyekezzen az elkövetett bűncselekményeit takargatni, mert azzal úgy sem fog sikerülni kivonni magát a felelősségre vonás alól.”

Az ügyben több tanú meghallgatására is sor került, akik közül egy személy – a tszcs. korábbi elnöke – a gyanúsított unokatestvére volt, így a gyanúsítotthoz való viszonya „érdekelt” volt. Kérdést egyik tanú meghallgatási jegyzőkönyv sem tartalmaz, azokból az sem derül ki, hogy milyen ügyben, kinek az ügyében hallgatták meg őket, mégis, mindegyikük önállóan, egybefüggően adta elő a történeteket. A gyanúsított előzetes letartóztatását követően a tanúkat ismét kihallgatta az ÁVH, mely során a figyelmeztetés a hamis tanúzás törvényes következményeire minden esetben kiterjedt. Érdekesség azonban, hogy az unokatestvér ismételt kihallgatása alkalmával már nem szerepelt a jegyzőkönyvben a gyanúsítotthoz való viszonya tekintetében sem az, hogy érdekelt, sem az, hogy érdektelen.

A terheltet a fenti bűncselekménye elkövetése miatt a Debreceni Járásbíróság zárt tárgyaláson hozott ítéletében a nyomozati iratok, valamint a tárgyaláson elhangzottak alapján bűnösnek mondta ki és 3 év 6 hónap börtönbüntetésre, valamint 5 év közügyek gyakorlásától való eltiltásra ítélte. A vádlott a tárgyaláson nem vallotta magát bűnösnek.

B.0040/1954.: Dr. T. M. vádlott, termelészövetkezeti csoport elleni izgatás büntette

A terhelt előzetes letartóztatásáról 1954. október 12. napján született határozat, mivel a Belügyminisztérium Megyei Főosztálya olyan anyagokkal rendelkezett, amelyek Dr. T. M. terhelt ellenséges, azaz a fennálló társadalmi rendszer elleni izgatás tevékenységét támasztották alá. Gyanúsított meghallgatására hét alkalommal került sor, mely meghallgatások dátumán kívül annak helye és pontos ideje (óra, perc) egyetlen alkalommal sem derült ki a „szigorúan titkos” jegyzőkönyvekből. A figyelmeztetés szintén nem történt meg a meghallgatás elején, csupán akkor, ha a kihallgatást végző nem fogadta el a gyanúsított válaszát. Ez esetben a figyelmeztetések így hangzottak: „ezt a vallomást nem fogadom el, mert ebben a kérdésben ön nem volt őszinte, hazudott. Olyan bizonyítékok vannak a birtokomba, amelyek bizonyítják azokat az ellenséges cselekményeket, amelyeket ön elkövetett a tszcs.-k ellen. Felszólítom, hogy ismételten tegye meg a vallomását a kérdésre, de figyelmeztetem, hogy ne hazudjon, mint azt fent tette, mert ezzel csak saját magát árt.”

A gyanúsított tagadta, hogy ellenséges tevékenységet folytatott volna, állítása szerint csupán beszélgett az emberekkel a rendszer helyzetéről, de sem nem szidta azt, sem pedig kilépésre nem ösztönözte a tszcs. tagokat.

A vizsgáló több, visszatérően feltett kérdéssel próbálta a gyanúsítottat a beszélgetései ellenséges tartalmának a beismerésére rábírní: „Ezek a kérdéseken gondolkozzon és igyekezzen a feltett kérdésekre minden esetben őszinte beismerő vallomást tenni, ne hazudozzon, mert ezzel úgy sem fogja tudni kivonni magát a felelősségre vonás alól.” Több esetben közölte továbbá a vizsgáló, hogy a gyanúsított válaszát nem fogadja el.

Az ügyben „törvényes figyelmeztetés” után több tanút is meghallgatott az ÁVH, még több hónappal a terhelt előzetes letartóztatását megelőzően. Majd – az előzetes letartóztatást követően – dátum nélkül írógéppel rágépték a tanúk korábbiakban előadottakat „megerősítő” vallomását és azt, hogy a tanú ismételt figyelmeztetésre határozottan kijelenti, hogy a fenti vallomását minden kényszer és rábeszélés nélkül, a saját elgondolása alapján tette meg az igazságnak megfelelően és azért a felelősséget is vállalja.

A tszcs. elnöke a termelészövetkezet ellen irányuló tevékenységről „szigorúan titkos” „jelentés” formájában tájékoztatta az ÁVH-t. A jelentés végén ez áll: „Határozottan kijelentem, hogy a jelentésben foglaltakat a saját elgondolásom szerint írtam le.” A jelentés utolsó mondata pedig ez: „A felém intézett figyelmeztetést megértettem, ami részemről az igazmondásra szolgál.”

A megyei ügyészség 1954. november 18. napján emelt vádat a terhelt ellen, majd a megyei ügyészségen december 27. napján „törvényes figyelmeztetést követően” öt tanút hallgatott meg az ügyész.

December 28. napján a járásbíróság „nem nyilvános” tárgyalást tartott, amelyen a bíróság meghallgatta a vádlottat, majd a tanúkat is. A jegyzőkönyv kézzel írott, melyből a gépelt sablon alapján a törvényes figyelmeztetések kitűnnek. Ugyanakkor a tárgyaláson feltett kérdéseket egy esetben sem tartalmazza.

A Debreceni Járásbíróság a nem nyilvános tárgyalás alapján hozott ítéletben termelészövetkezet elleni izgatás büntette miatt 3 évi börtönbüntetésre és összes jogainak gyakorlásától 5 évi eltiltásra ítélte. A vádlott által előterjesztett fellebbezés folytán ugyanakkor a megyei bíróság a börtönbüntetés időtartamát 2 évre leszállította.

Záró gondolatok

A Bp. a bírósági tárgyalás szabályai között, a 155. § (2) bekezdésében rendelkezik arról, hogy „az elnök által kihallgatott személyhez a bíróság tagjain kívül a felek és képviselőik is intézhetnek kérdéseket, az elnök azonban ügyel arra, hogy a tárgyalás ne terjedjen ki az ügyrel összefüggésben nem álló körülményekre és az ügyre nem tartozó, úgyszintén a kihallgatott személy befolyásolására alkalmas kérdés felvetését, illetőleg az arra való feleletet megtiltja”. A terhelt beismerő vallomása egymagában – a Bp. 4. § (2) bekezdése szerint – egyéb bizonyítási eszközök alkalmazását fe-

leslegessé nem teszi. Mégis, a vizsgált ügyekben egyértelmű, hogy a beismerő vallomás volt a bizonyítékok „királynője”. A jegyzőkönyvekből mindez egyértelműen kiderült, mégpedig a Bp. azon rendelkezését figyelmen kívül hagyva, hogy „ha a terhelt a vallomástételt megtagadja, figyelmeztetni kell arra, hogy magatartása az eljárás folytatását nem akadályozza, de ezzel a védekezéstől fosztja meg magát. Erőszakkal, fenyegetéssel vagy más kényszerítő eszközzel a terheltet vallomástételre vagy beismerésre bírni nem szabad.” Egyetlen vizsgált ügy sem tartalmazott a vallomás megtagadásának jogára való felhívást, avagy a megtagadás tényét, ugyanakkor kényszer- és fenyegetés hatására tett „önkéntes beismerésen alapuló” vallomást szinte minden esetben.

Mai szemmel visszatekintve az '50-es évek gyakorlatára, a garanciális szabályok csupán névleg voltak tetten érhetőek az eljárásokban. Ez akkor a valóság volt, ma pedig már csupán történelem. ■

Irodalomjegyzék

1. Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2008.
2. Kardon László: Kihallgatástechnikai módszerek, amelyek az emberi magatartásra, viselkedésre alapoznak.
3. Kahler Frigyes: A kommunizmus hosszú árnyéka. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012.
4. Kahler Frigyes: Joghalál Magyarországon 1945–1989. Zrínyi Kiadó, 1993.
5. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára: B.0012/1954., B.0034/1954., B.0030/1954., B.0040/1954. számú ügyek
6. Szabóné Nagy Teréz: A szocialista büntető igazságszolgáltatás egységesítése és differenciálása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974.

Ára: 24 000 Ft

BÜNTETŐELJÁRÁS JOG I-III.

Kommentár a gyakorlat számára

Harmadik kiadás

SZERKESZTŐ: **Belegi József**

SZERZŐK: **Akác Zoltán, Belegi József, Belovics Ervin, Csák Zoltán, Kónya István, Láng László, Márki Zoltán, Mészár Róza, Molnár Gábor, Somogyi Gábor, Soós László**

Kiadónk 2018 első negyedében tervezi megjelentetni a kommentár új kiadását, amely immár a 2017. évi büntetőeljárás törvényt dolgozza fel.

Kiadványunk megbízható segítséget nyújt a jogalkalmazók számára a büntetőeljárás kapcsolatos rendelkezések helyes és egységes értelmezéséhez. **A kommentár fókuszában a büntetőeljárás jog bírói gyakorlata áll, különös tekintettel a Kúria (Legfelsőbb Bíróság) Büntető Kollégiumának iránymutató jelentőségű testületi döntéseire, kollégiumi véleményeire és lényeges eseti döntéseire.** A szerzők a megfelelő helyeken utalnak a büntetőeljárásához kapcsolódó más jogszabályok rendelkezéseire is.

Mivel a kiadvány műfaja „bírói kommentár”, így szerzői kúriai bírák, valamint néhány különös szakmai ismeretet igénylő témakör (például nyomozás, vádemelés) esetében pedig a Legfőbb Ügyészség két vezető ügyésze.

WEBES VÁSÁRLÁS
-5%